

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1957**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1957

Redaktion:

GÖSTA BERG · BENGT BENGTTSSON

Redaktör: Bengt Bengtsson

*Omslagsbilden återger trädgården på Julita
med Stora huset i bakgrunden*

*Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1957
Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr*

MUSEIDAMM

av Sigurd Wallin

Dammsugaren, förkroppsligad i en heltidsanställd museifunktionär, var en av nyheterna i museivärlden när porten 1907 öppnades till Nordiska museets Djurgårdspalats. Det var en liten säker dal-karl utrustad med en stor lådformig apparat på hjul, med vilken han sög igenom sak för sak och rum för rum och icke stoppade sin vandring när museets fyra våningar voro avverkade, utan bara fortsatte från början igen. Nyheten var signifikativ för förnyelseprogrammet. En period av museets tillvaro hade avlösts av en ny. Den sagolika tiden för uppbyggandet på förut obruten mark var genomlöpt. En period bräddfyllad av uppslag, överfylld av deras genomförande intill, ja över det otroligas gränser, men framför allt burens av en profetisk helhetssyn av ett nationellt historiskt räddningsverk hade resulterat i jättesamlingar på helt nya områden och i helt nya, förut osedda museiformer.

Samlingarna, som varit hopträngda i rader av bostadsrum vid Drottninggatan, där de täckt inte bara rummens väggar utan t. o. m. deras tak, fingo nu breda ut sig i för ändamålet byggda rumssviter. Formrikedomen sattes in i ett system, som skolad arkeologisk metod uppställde med föremålens egenskaper som direkt underlag. Vårt eget lands kultur, sådan den ännu levde i ärvda former in på knutarna av en förvandlande nutid, fick värdigheten av vetenskapligt objekt lagd till sin minnesdignitet. De nationella minnenas nya tempel organiserades kring idén om en den inhemska kulturens fakultet. Samlingarna, det systematiserande tankearbetets material, flöto alltjämt rikligt in i stenhusets fasta förvaringsrum och kunde där tas emot av en upp-växande museiteknik, ett sigillbevarareämbete med funktion av vetenskapens hembiträde. En ingrediens i det departementet var dammsugaren.

Med avståndsperspektivets förenkling kan kanske ett förnyelseförlopp te sig på det sättet för den som ej var med då, och som nu saknar möjligheten att utfråga de då agerande.

Museidammet i och för sig skulle väl inte ägnas så många ögonblicks uppmärksamhet, om det ej gått in som ett slagord i allmänna språkbruket och där växt ut till ett slags värdemätare, ett karakteristikon på museiverksamhet över huvud taget. Det är en sak som åtminstone berör yrkesmannen och stämmer honom till en smula eftertanke. Är just hans yrke neddammat?

Men låt oss inte ens inför den situationen försjunka i teori — själv grå som dammet — utan i stället ta en titt på verkligheten. Dammet i verkligheten möter genast rikligt i form av dammet i hemmet. Vad är det eljest som trognast och dagligast följer nutidens husmor ända in i den mest rationellt ordnade moderna bostad om inte diskandet och dammandet! Vad gjorde mormödrarna i idealfruns levnadskall mer oavslåeligt än att kontrollera sina husor i deras ständiga fäktande mot det tyst men oavbrutet fallande dammet på 1800-talshemmets tätmöblering! Oräkneliga arbetstimmar! Ööverblickbara kvantiteter av omtanke och bekymmer! Man får en skymt av en föreställning om sådant, om man en gång fått uppleva något så undantagsmässigt som ett stort hem, *som* genomlevt en talrik och mångintresserad familjs umgängesfyllda levnadsperiod, *som* bibehållits i full utsträckning av sin ensamblivna husfru såsom — förutom bostad — en förankring i det genomlevda och en uppsamlingsplats för mängden av ärvda släktminnen, och *som* i det läget krävt av sin ägarinnas dag ett allt för stort stycke till det oavbrutna dammkriget, så att hon just för sina många intressens skull — och bland dem inte minst upptecknandet av ett stort förråd av minnen — lagt ned dammvippan. Inte en våning med allting överbrett och undanstuvat och med neddragna rullgardiner bakom kritmålade fönsterrutor, som en gamla dagars stockholmsvåning, när familjen flyttat på sommarnöje. Nej, en svit av sällskapsrum i full dager, med varje sak på sin plats i fullgod ordning med hela småsaksparaden stående framme! Men också med allting täckt av helt naturligt fallet damm, inte lite utan ymnigt, men inte heller

jämntjockt överallt utan med skiftningar, som visade var ingrepp gjorts då en eller annan sak skulle begagnas, sår som i sin ordning vallats över.

Det är väl utan vidare kommentarer klart att ett sådant renodlat fall kunnat locka museiögon att vidgas inför dammets tysta musgrå majestät, lätt uppfladdrande för att fylla luften, lika lätt och omärkligt sjunkande ned för att lägga sig först som en tunn hinna, som släcker högglassens på blanka ytor, småningom tätande till en den mjukaste tänkbara kroppslighet, ogenomsiktig men utan sammanhållande enhetlighet, som ett kroppslöst skuggväsen, utan form, utan yta, obestämt skugglikt också till färgen men ändå i stånd att fästa sin egen karaktär på ett avgörande sätt över en miljös helhet och alla detaljer.

Se saken på närmare håll. Lägg dammet under mikroskop. Det dimmigt okroppsliga materialiseras till en jättetrave av växlande ting, pinnar, trådar, stenar, blanka små korn, eggskarpa stenflisor, nålvassa spetsar, allt som Gulliver kunde förundrat sig över, om han fått titta ned i skrotgården till en mekanisk verkstad hos Lilleputtarna. Och det är väl detta eggskarpa hos plåt- och stenskotet som fångar vår uppmärksamhet allra mest, den fjunlätta avfallsmaterialiens mordarsenal i minimalaste format och oräkneligaste antal. Det för direkt över till det fackmässigt så centrala kapitlet om dammet som förstörelsemedel bland alla slags textilvaror, otänkbart att gå förbi, om man vill det minsta tränga in i den sidan av dammets roll i den museala föremålsvården.

Kåsören konstaterar — och drar sig tillbaka till hemmets damm. Man berättar om den respekterade prostinnan med dammkontrollen så automatiserad, att hon även på älskvärd förmiddagsvisit inom sockenumgänget kunde dra ett kontrollerande drag med fingret över hörnet på en polerad bordskiva — dvs. fungera på samma sätt som kavalleriofficerens vita handskfinger mot hästskänkels insida vid inspektion av rykten. Men även om prostinnans inspektion inte kunde resultera i extra stallvakt eller annan påtaglig form av näpst, kan den betyga vanans djupgrundade fasthet, då den förmådde en person i dygdemönsterklass till ett så flagrant brott mot artighetens bud och mot kontrollen över sin mönstergilla umgängesvandel.

Och så gäller det hur dammtorkandet inverkar på en hård och blank yta, när det löper fram över den, ideligen och under långa kompakta perioder av exemplarisk hemskötsel. När man känner dammets skarpeggade ingredienser, blir man uppfordrad att göra jämförelser med ämnen som formats avsiktligt som slip- och putsmedel. Silverpjäserna i Loheskatten gävo oss ett åskådningsmaterial på det området. Orörda av användning och putsning hade de från 1700-talet legat i sin gömma intill vår tid. Den växling mellan blankpolerade och mätterade ytor, som guldsmeden givit dem, framträdde bjärt då de lades bredvid sina samtida likar, som under motsvarande tid gjort sin tjänst under ständig putsning. Hos dessa senare funnos ej spår av de matta ytorna, men också den höga glansen efter guldsmedens polerstål var borta och allt förbytt i en enhetlig glans av lägre dignitet. Noga räknat består en så behandlad blankyta av oändligt många ytterligt små repor, tätt och i alla riktningar fyllande ytan. Så, men mycket lättare måste ju dammhanddukens glidande över polerat trä eller slipad marmor sakta verka med dammet som ett mycket mjukare repningsmedel än silverputsen. Men ett sekel har 100×365 dagar och litet till. Och så mycket har redan 1850-talets bohag hunnit genomgå.

Bromsar man upp slutledningståget här, så lämnar man frågan öppen om det är ett brott eller en dygd att damma museiföremål, bestämda som dessa äro för den timliga oföränderligheten intill dennas yttersta gräns. Och efter allt att döma har den frågan alltför uppenbar vikt för att få skjutas så helt åsido. Man kan spekulera i förbättrade damningsmetoder som efter hand eliminera slipningsfaran. För femtio år sedan hette teknikförbättringen dammsugare. Dammtäta förvaringsrum för utställda museiföremål ha fyllt det halva århundradet sedan dess med experiment och tekniska spekulationer. Vad hindrar vår upplysta tid att gå vidare mot fullkomligheten, och vad kunna vi ej vänta av framtiden!

Men medan detta försiggår, råka grupper av museiföremål eller hela stora museer in i perioder, då dammet får ett ofrånkomligt övertag eller då det utan olägenhet kan få lägga sig i frid och ro.

Genomgripande byggnadsarbeten kunna fylla huset med skarpt stendamm. En långvarig period av magasinering kan hölja en samling saker i en torr och välsittande pälsdräkt av damm. I sådana fall kan dammet rent av förvandlas till ett välvilligt skyddsmedel, så länge det ensamt och ostört får utöva den tjänsten och förutsatt att avskedet ur tjänsten kan ordnas riskfritt för uppdragsgivaren. Det skulle då bli en parallell till den gamla metoden att uppehålla bödelstjänsten genom tidsfrist för livdömda.

Eftersom särskilt dammet i museerna är det aktuella ämnet, bör man väl rimligen fråga sig om just det har något säreget innehåll jämfört med det som alstras runt om människan, var och hur hon uppträder. Svaret måste väl bli att allt är samma materia, småpartiklar av det som gnids mot vartannat och som rörs omkring av luftdraget runt allt rörligt liv och som faller när luften är stilla. Museidammet kommer både från publiken och från samlingarna, och det innehåller alltså åtminstone i sitt senare parti faktiskt delar av museiföremålen, låt vara mycket små. Grovhugget påtagligt kan detta illustreras av den stora samlingen av krigstroféer, flera tusental av fanor och standar, erövrade under krigiska århundraden, som tillbringade ett hundratal år under Riddarholmskyrkans valv, hopade i täta knippen. Avbildningar av de enskilda fanorna före och efter denna stämningsfulla förvaringsperiod visa förluster av duk, målning och broderier i förvånande omfattning. Flingor av uttorkad duk ha lossnat i luftdraget, fallit till golvet och bokstavligen gjort minneskyrkans luft "av segerfanor full". Damm och sopor blevo där dryga procent av en minnesskatt med synnerligen nära anslutning till personliga kraftprestationer med livet som insats. Den sköra återstoden gick till förvaring inom Nordiska museets nyuppförda murar, där Livrustkammarens museala sakkunskap gav den första vården och samtidigt blottade dennas stora svårigheter. Av en från begynnelsen väldig sidenduk fanns kvar framför allt sömmarna av ett infällt monogram av speciellt historiskt intresse, men också vissa stycken av duken. Detta breddes ut på en tyll av fanans storlek och fästades med träckelstygn av silke. Duken

hängdes ut slätt från en stång i horisontalläge i museihallens luft-rymd och hängde där till synes i betryggande stillhet. Men snart hade ett eller annat årtionde gått och en detaljgranskning visade att tyllen hade hela fält med träckeltråd utan fanduksrester. Tylldukens omärkliga rörelser hade varit tillräckliga för att bräcka de uttorkade silketrådarna. De hade dammat bort, hamnat i dammsugaren. Ej under att den ansvarige museivårdaren spetsade öronen för ryktena om försök med ett icke textilt ämne, nog mjukt att kunna bära sjuka vävnadsrester lufttätt instängda och möjligt att avlägsna utan att efterlämna spår eller skador. För femtio år sedan — då troféerna lagrades — var detta knappast ännu rykten. Nu börjar en så revolutionär förnyelse av textil museivård räknas som åtminstone en nära möjlighet, även bland dem som kräva genomexperimenterad erfarenhet av nya smörjmedel i ungdomskvarnen. Glöm ej ett bergtrolls smädliga trut!

Renässansutsmyckning intill gränsen av prålighet och en tornrikiedom som t. o. m. väckte viss förargelse karakteriserade exteriören till det nya museipalatset på Lejonslätten. Nyuppställningen i dess inre var bräddfylld av nyheter.

Den äldre tidens föremålssamlingar hade man varit van att se som rumssviter helt uppfyllda likt bibliotekens boksalar av täta rader av glasskåp, bestående från golv till tak av rutor och spröjsar, fulla med uppstoppade djur, vart och ett på sin fotplatta eller träsockel, stora och små om varandra som i den tidens zoologiska skolatlas, en veritabel Noaks ark med tigrar och lamm tillsammans i paradisisk endräkt och med besökaren som en Daniel bland lejongropens tamda bestar.

Det zoologiska systemet hade gått i arv till kulturmuseerna och brukats för utomeuropeiska etnografiska, inhemska stenyxor och senast för de Skandinaviskt Etnografiska Samlingarna. Men här, om inte förr, hade trångboddheten och samlingarnas ymnighet och mångsidighet hjälpts åt att stryka under systemets avigsidor. Längtan efter en effektiv nyuppställning hade sannerligen svept som en trånande skugga kring byggnadsplatsen vid Djurgårdsentrén åren igenom. Till uppfyllelsens dag leddes den vid händerna av en ivrigt systembyggande vetenskap och en frejdigt

nyhetsladdad museiteknik. Museidammet fick inte mycken plats att falla på.

Och det nya mönstret slog igenom och gick sin modevandring bland landets kulturhistoriska museer. Det har under det gångna halvseket följts i spåren av våg på våg av tekniska landvinningar, materialiserade som modeformer med lång eller fort övergående varaktighet, och av kunskaps- och spekulationsförnyelser, som i sin mån gett museerna del av sin friska andedräkt. Museidammet har för var gång fått en anledning att lyfta — och kanske lägga om sig.

Just vår nation beskylls ofta för ovanan att ständigt modernisera sin omgivning och inte minst de lokaler där allmänheten rör sig i det dagliga livet, butiker, näringsställen, teatrar etc. Man har ej ro att ge sig till tåls medan en lokal arbetar sig in i medvetandet och hinner förbi omoderniteten fram till ålderns värde och okränkbarhet. Resultatet är att vi leva mitt inne bland byggnader från försvunna sekel men i dem blott med stort besvär kunna preparera fram en gång traditionsrik krog eller en tidigare generationers erkänt ledande butikslokal, för att ej tala om banker eller apotek. Allt görs om och förnyas beständigt.

Ja, se där, säger en icke museiman, vem är närmare till att sörja för sådant än museimannen. Och vad skall han allra först värna om, annat än just sitt eget museums oföränderlighet. Det är ju helt enkelt centrum av hans yrkesområde. Rätt! Utan tvivel bör just det minnesvårdande yrket ta vara på sitt yrkes minne, lika visst som detsamma rimligtvis tillhör varje yrkes intresse och plikt. Och ändå — t. ex. läkarvetenskapens historia är otvivelaktigt av stor vikt för läkaren, men blir trots allt aldrig det centrala i hans kall. Och skall minnet vara värt att visas fram, så skall inte bara dammet vara bortblåst utan också förtidens egen ande inblåst.

Museet är inte enbart en grav för gravfynd från andras gravar, individers eller hela kultururs. I gravvalvet skall allt stå stilla och i bästa fall bör dammet där i frid och ostördhet sakta falla intill domedagen. Ett museum som fungerar på det sättet — och exempel saknas visst inte på sådana stillastående samlingar där allt, även samlandet stillnat av — kan knappast producera något

annat än näring åt talet om museidammet. Till museet hör produktivitet i form av både utläsande ur föremålssamlingarna av kunskaper, som endast de förmå att skänka, och utlärande av föremålens kunskapsresurser, där åskådningsmaterialet består av idel vittnesgilla originalsaker. Lärdom, och även rent boklig lärdom, hör samman med museet. Bokdammet kan hälsa museidammet som sin kusin. Men bokdammet ligger tjockast på snitten till de böcker som icke läsas och på den lärdom som tappat samhörigheten med levande liv.

Förflugna funderingar äro inte ägnade att mynna i entydiga slutsatser. De kunna också blanda bort begrepp som egentligen äro mycket enkla. Här skulle man ju ha velat förvisa funderingarnas föremål helt resolut till museifiendernas tropp eller till gänget av förtalare. Men i stället befinnes det vara så att damm i materiell bemärkelse kan förmås att gå så långt som in i den konserverande museitjänsten, och att det i sin bildliga betydelse också kan få lov att ses som tecken på liv, ju mer virvlande dess livligare, rikligare ju mer museet kommer i beröring med den levande generationen och ju direktare det förmår att sätta denna i kontakt med de gångna.

Renässanskulturens spetsfundiga emblematiser borde kunnat fånga in museidammet i en vitter antites:

Det fallande dammet = stillastående, kvävning, död.

Det flygande dammet = rörelse, verksamhet, liv.

Kanske ha de också gjort det och därav format en tvåsidig penning. Med ännu en sidoblick på Nordiska museets första halvsekel i stenhuset vid Lejonslätten skulle man i så fall kunna kasta krona och klave med den penningen, och kanske skulle ödet godhetsfullt kunna bestämma sig för att vingla upp sidan med det flygande museidammet.